

Personvern, juss og folkeskikk.

Av Georg Apenes, direktør i Datatilsynet.

Personvernet ble rettsliggjort i Norge i 1978. Da fikk vi Personregisterloven som trådte i kraft 1.januar 1980. Loven forutsatte opprettelsen av et statlig tilsynsorgan – Datatilsynet. Senere, i år 2001, fikk vi ny lov – Lov om behandling av personopplysninger. Den bygger på et direktiv utarbeidet av EU - 95/46 EF. De viktigste forskjellene er at Datatilsynet fikk noen nye virkemidler i arbeidet for å fremme og forsvare personvernet. Men selve forestillingen om at det rundt hver norske kvinne og mann skal eksistere en privat sfære der hun og han i utgangspunktet og som hovedregel skal utøve full suverenitet, står fast.

Det kan være naturlig her i minne om at 'personvern' ikke var noe som ble funnet opp av en regjeringsoppnevnt kommisjon i 1978 og deretter begeistret hyllet i odels- og lagting hvoretter det ble knesatt som borgerlig retts gode. Det er meget eldre. Ønskeligheten av å kunne bevare, dele eller oppgi hemmeligheter var akseptert som viktig tidlig i vår egen samfunnsdannelse. Man så ned på og kritiserte uautorisert utlevering av opplysninger til uvedkommende. Og selv i et land som vårt, der fri ferdsel og utøvelsen av den såkalte 'uskyldige nytterett' var så hevdvunnen at den antagelig er blitt betraktet som et selvfølgelig retts gode, i århundreder frem til denne dag, gikk det grenser. Eksempelvis kunne man ikke krysse et gårdstun om man ikke hadde et ærende til gården eller avtrale med eieren om slik bruk. Det gjaldt en tinglig begrensning av en bruk som anført en slags privatsfære – i Friluftsløven kalt 'gårdsplass', eller 'hustomt'.

'Trø meg inkje for nære !' heter det i middelaldervisen. 'Olav og Kari' I Grunnloven vår, § 102, heter det uttrykkelig at '*Hus-Inkvisitioner maa ikke finde sted, uden i kriminelle Tilfælde*' Det betyr rett og slett at ingen – heller ikke politiet – kan trenge seg inn på privat område uten at visse materielle og formelle forutsetninger er til stede. Normalt er det en annen enn den som ønsker å gå til slik undersøkelse som skal avgjøre hvorvidt disse betingelsene er til stede. Politiet ønsker; retten avgjør.

Samtidig bør vi legge til at både før og etter lovgivning på dette området, har det vært supplerende normer knyttet til etikk og moral, til tradisjon og alminnelige atferdsnormer som regulerer forholdet mellom mennesker. Det kan være fristende

å overse slike viktige supplementer som man kanskje hensiktsmessig kan sammenfatte under vignetten 'folkeskikk'. Indiskresjon, sladring, utlevering og røping av opplysninger som åpenbart var ment å være forbeholdt noen få og bestemte, er ikke direkte regulert i vår straffelovgivning. Men rundt omkring i særlovgivningen knyttet til administrasjon og forvaltning, finner vi klare og tydelige personvernbestemmelser for helsepersonale, sjelesørgere, bistandsarbeidet inne sosialomsorg og barnevern. I forsvaret, i politi og påtalemyndighet og i utenriksstjenesten er varsomhet i omgangen med opplysninger – ikke minst personopplysninger – en selvinnløsende og triviell arbeidsbetingelse.

Formelt har personvern ikke status som menneskerettighet på linje med de klassiske rettighetene som for eksempel tros- og ytringsfrihet. Det har sin historiske forklaring. Men Den europeiske Menneskerettighetskonvensjon fra 1950 har en artikkel 8 som for alle praktiske formål benyttes når domstolen i Strasbourg får til behandling saker som reiser spørsmål om statsmakten i et land har trådt personvernet for nære. Eller – og det hender også – om personvernet har vært tolket og forstått på en måte som har gått på kritikkverdig bekostning av andre, viktige rettigheter – som for eksempel informasjonsfriheten. La meg endelig føye til at Europarådet så tidlig som i 1981 vedtok en konvensjon, 'Konvensjon 108' om beskyttelse av personopplysninger som både i og utenfor kretsen av medlemsland blir benyttet som autoritativ kilde for hva som nasjonalt bør være rett 'personvernstandard'. Den omhandler elektronisk behandling av personopplysninger, men om dette var en aktuell og nærliggende problemstilling for 25 år siden, er den blitt ytterligere aktualisert av utviklingen i løpet av disse årene som er gått.

Det er altså ingen tvil om at det gjelder regler for hvorledes innsamling, bruk og lagring av personopplysninger kan finne sted i vårt land. Som utgangspunkt vil disse reglene også gjelde slektsforskning og lokale og regionale undersøkelser og fremstillinger.

Både i EU-direktivet og i vår norske personopplysningslov har man vært opptatt av å sikre at forskning og samfunnsdebatt ikke skal kunne snevres inn eller styres politisk. Selv om den regelforvaltende myndighet, hos oss, Datatilsynet, forutsetningsvis ikke skal kunne styres av overordnede, politiske organer, vil

mistanke likevel kunne bli vakt om det motsatte. Det ville være uheldig og kanskje invitere til assosiasjoner til andre tider og andre samfunnsforhold enn de vi forsøker å etterstrebe og tilrettelegge for. Så for å forebygge slik episoder, har lovgiver rett og slett sagt at forskningens frihet og ytringsfrihet som vilkår for et fritt ordskifte i et demokratisk samfunn, skal innrømmes en slags forkjøringsrett i forhold til andre behandlere av personopplysninger. Litt høytidelig kan dette uttrykkes slik: Sannhet skal fritt kunne søkes og kritikk fritt utøves uten offentlig inngripen i et samfunn som vårt. Slik vil vi ha det.

Dette må imidlertid ikke oppfattes dit hen at forskeren og redaktøren kan samle, bruke og oppbevare personopplysninger fullstendig etter eget forgodtbefinnende. Personopplysningsloven gjelder – 'så langt den rekker' også for dem. Dette har praktisk betydning når det gjelder krav til oppbevaring og sikkerhet, utlevering til tredjemann, eller bruk til andre formål enn de som opplysningene er innhentet for.

§ 8 i loven regner lovgiveren opp vilkår som, om de er til stede, innebærer at personopplysninger kan behandles uten at den registrerte har gitt sitt samtykke.

Behandlingen kan være fastsatt i lov for eksempel i helse- eller sosiallovgivningen. Eller behandlingen kan være nødvendig av grunner som er regnet opp i paragrafen. Én, slik grunn kan være at det antas å være av almen interesse at den finner sted.

Et tredje unntak finner vi i § 3 som gjelder innsamling av personopplysninger utelukkende til egne, private formål. Datatilsynet har praktisert dette unntaket forholdsvis liberalt og har ikke støtt på problemer den sammenheng. Det har blant annet betydd at om opplysninger spres til en engere, definert krets av slektsforskere, så blir dette ikke rammet av loven. Heller ikke den aktiviteten som foregår innen et historielag med tanke på å fremskaffe og systematisere slektsopplysninger. Hvis laget driver slik forskning mot betaling, eller dersom en kommune eller et kommersielt forlag engasjerer seg i slikt arbeide, faller problemstillingen inn under § 7. Det vil si at det normalt vil bli betraktet som en samfunnsgagnlig virksomhet som drar med seg flere og større fordeler, sett i et samfunnsperspektiv, enn ulemper. Man skal imidlertid være oppmerksom på at lovens sikkerhetskrav og krav til internkontroll vil komme til anvendelse. Så

fraværet av juridisk trykk bør ikke forlede noen til den oppfatning at man er havnet i et juridisk vakuum....

Det følger av det som hittil er anført, at de retningslinjer og prinsipper som følger av pol. og som får anvendelse på slektsforskning og nasjonal eller internasjonal historieforskning der personopplysninger inngår, også vil ha gyldighet i forhold til lokalhistoriske fremstillinger i by-, bygd- og grendehistorikker – vår store, men dårlig verdsatte kulturskatt, som professor Sverre Steen ofte poengterte.

Det skal svært meget til, men i prinsippet vil det være mulig å bruke både straffeloven og åndsverkloven på en historisk fremstilling. Men særlig praktisk er det neppe. For selv om det underlige fenomenet 'samtidshistorie' synes å ha konjunktur for tiden, så vil det stadig være døde personer og avbildinger av døde personer eller av hendelser der en eller flere, identifiserbare, avdøde opptrer, som eventuelt vil spore til innsigelser. Men ettersom loven ikke omfatter avdøde, så må det være ennå levende slektingers problemer med at opplysninger om deres avdøde forfedre blir kjent, som vil måtte være aksjonsgrunlaget. Dett har hittil, så vidt meg bekjent, ikke kommet på spissen i vårt land. Men jeg tror at dette vil kunne bli mer interessant i fremtiden når den genetiske kunnskapen gjør det interessant å kartlegge sykdommer, lidelser, fysiske karakteristika og dødsårsaker i forbindelse med medisinsk prediksjon.

Utenfor det rettsliggjorte rom, der vi kan konstatere stor bevegelsesfrihet, har imidlertid folkeskikken sin arena. Man har lov til å skrive avhandlinger om Olaf Bull's delirier på basis av medisinske journaler fra Ullevål sykehus. Man kan skrive en vurdering av Alexander L. Kielland's helse med utgangspunkt i obduksjonsrapporten som ble laget etter hans død, og det er fullt mulig å gjøre kritiker- og boklade-suksess ved å benytte opplysninger gitt av Knut Hamsun til hans psykiatriske terapeut - åpenbart gitt i fortrolighet. Og Alf Prøysen får som avdød finne seg i å stå frem.

Respekten for de døde diktere er ikke særlig iøynefallende. Men eksemplene avslører så visst intet forbrytersk sinnelag – bare en merkantil glede over å finne vemodige eksempler på henfarne sjelers tidligere upåaktede, ensomme nød og visshet om at en kjøpekraftig, menneskelige nysgjerrighet alltid er til å stole på.

Vi lever i en tid der det synes å være et voksende marked for pikanterier og intimiteter. Hverken journalisten eller historikeren behøver imidlertid å anstrenge seg særlig meget for å nå frem til kildene : Man ønskes velkommen i døren av de som har snadder å fortelle sin samtid. Denne beredvillige åpenhet kan forlede oss til den betraktning at tiden er moden for å behandle historien på samme måte.

Det er imidlertid ikke Datatilsynets oppgave å forsøke å hindre markskrik og taktløshet. Ja, det er vel ikke så sikkert at dette bør være en arena for lovkyndighet eller lovmakeri.

For en del år siden fikk vi i Datatilsynet en henvendelse fra en person som satt og leste korrektur på en bygdebok langt nord i landet vårt. I den hadde forfatteren i enkelte tilfelle knyttet tråder tilbake til en etnisk gruppe som, fikk vi opplyst, i denne delen av landet i det alminnelige omdømmet, befinner seg nederst på den sosiale rangstigen.

– Kunne ikke Datatilsynet gripe inn og forhindre ydmykelse og sorg ? ville vår hjemmelsmann vite.

Det ble straks klart at å hindre trykking og utgivelse, hadde vi intet mandat til. Og vi ønsket oss verken den gang eller i dag ikke slike muligheter.

Men vi rettet en høflig henvendelse til forfatter og bygdebokkomité og henstilte til den å utvise stor forsiktighet.

Og denne henstillingen ble faktisk imøtekommet.